

Kovács Tamás:

Támogatás, közöny és kritika: látkép a hallgatók demokráciához fűződő viszonyáról

Bevezető gondolatok

A tanulmányban arra teszünk kísérletet, hogy az empirikus kutatásaink segítségével megválaszoljuk, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások miképp viszonyulnak a demokratikus politikai rendszerhez. Milyen politikai értékeket és normákat vélnek a demokrácia fogalmához tartozónak, egyáltalán miképp értelmezik a demokrácia fogalmát? Az elemzésünkben arra is választ igyekszünk találni, hogy milyen tényezők befolyásolják a demokrácia ideája iránti elkötelezettségüket, illetve mi határozza meg a demokratikus politikai rendszer működésével való elégedettségüket?

A viszonyrendszerek vizsgálata éppen ezért három fő metszetben történik meg. Egyrészt elemzésre kerül a demokratikus politikai rendszerrel való identifikáció kérdésköre, illetve vizsgáljuk a hallgatók demokrácia tartalmához társított interpretációit. Másrészt bemutatjuk a demokratikus rezsím működésével való elégedettség eredményeit, illetve az azt befolyásoló tényezőket.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2011/2012-es és 2013-as eredményei szerint a magyar egyetemisták és főiskolások körében relatív többségben voltak azok a fiatalok, akik elsődlegesen a demokráciát preferálják, mint a legjobb politikai rendszert (39, illetve 42 százalékuk vallotta ezt). A relatív többség ugyanakkor azt jelenti, hogy a demokratikus politikai rendszer nem élvezzi a hallgatók egyértelmű támogatását. Ezt mutatja, hogy 2011-ben az egyetemisták és főiskolások 33 százaléka mondta azt, hogy a hozzá hasonló emberek számára teljesen mindegy milyen politikai rendszer van, illetve 28 százalékuk válaszolta, hogy bizonyos körülmények között akár a diktatúra is elfogadható lenne. A helyzet 2013-ra sem változott meg alapjaiban: a fiatalok közel harmada (29 százalék) még mindig közömbös, szkeptikus álláspontot vall a politikai rendszert illetően, míg 23 százalékuk számára a diktatúra továbbra is lehetséges alternatívát jelent. Az Aktív Fiatalok Magyarországon 2015-ös adatfelvételének eredményei, a kérdéskört illetően, valamelyest kedvező elmozdulást mutatnak. Az egyetemisták és főiskolások körében 47 százalékra növekedett a demokrácia-párti hallgatók aránya, és 21 százalékra csökkent a diktatúrát esetlegesen elfogadók száma. Ezzel szemben a politikai rendszerhez szkeptikusan viszonyuló fiatalok számaránya nem változott, továbbra is harmaduk (32 százalékuk) vallja azt, hogy számára lényegében mindegy, hogy milyen politikai rezsím regnál.¹⁷

17 A három adatfelvételi hullámban különbözőképpen alakult a válaszadók aránya. A 2011-es adatfelvételi hullámban a megkérdezettek 84 százaléka (N=1420) válaszolt érdemben a kérdésre, addig 2013-ban ez arány 85 százalék (N=1109) lett. A személyes kérdezésen alapuló 2015-ös adatfelvétel kedvezően befolyásolta a válaszadási rátát, a megkérdezettek 98,9 százaléka (N=794) adott értékelhető választ a kérdésre.

A 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve tehát mondhatjuk, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások körében valamelyest növekedett a demokráciát preferálók aránya (de ez még mindig nem éri el az abszolút többséget), illetve csökkent az autoriter politikai rezsimet elfogadók száma. Ezzel szemben állandósulni látszik egy válaszadói csoport, akik kifejezetten szkeptikusan, közömbösen vélekednek bármilyen politikai rendszert illetően. Ennek következtében még mindig érvényesnek tűnik az a megállapítás, mely szerint negyedszázaddal a demokratikus átmenet után a hallgatók még mindig tartózkodóan, szkepszissel viszonyulnak a demokrácia eszményéhez (Szabó A.–Laki 2014).

A demokrácia működésével való elégedettség esetében arról kell beszélnünk, hogy 2011 és 2015 között jelentősen csökkent azoknak a hallgatóknak a száma, akik egyáltalán nem elégedettek a demokratikus rezsim teljesítményével (2011:39%, 2013: 32%, 2015:26%), illetve ezzel párhuzamosan növekedett a többé-kevésbé elégedettek részaránya (2011-ben 19 százalékkuk, 2015-ben 30 százalékkuk vallotta ezt). Ezzel szemben a nem igazán elégedett, valamint a teljesen elégedett egyetemisták és főiskolások számaránya az eltelt időszakban lényegesen nem változott.

Az említett tendenciák indokolttá teszik, hogy alaposan utána járjunk a folyamatok mögött meghúzódó okoknak, hiszen olyan jelenségekről beszélhetünk, amelyek tartósan meghatározzák a hallgatók és a demokratikus rendszer kapcsolatát. A vizsgálat relevanciáját fokozza, hogy egy demokratikus rezsim konszolidációja, tartós fennmaradása kizárólag az állampolgárok támogatásával valósulhat meg (Honohan 2002. Jones 2002. Schedler 1998. Putnam 2000. Almond–Verba 1963; Linz–Stepan 1996; Diamond 1997; Plasser et al 1998). Ennek következtében a demokrácia eszményétől való többségi elfordulás, a demokrácia működésével való intenzív elégedetlenség tartóssága mind-mind olyan jelenségek, amelyek kedvezőtlenül érintik a magyar demokrácia jövőjét.

Elemzési keret és hipotézisek

A kutatás során arra voltunk kíváncsiak, hogy a demokratikus politikai rendszer támogatottsága, az azzal való azonosulás milyen a magyar egyetemisták és főiskolások körében. Éppen ezért, már a bevezetőben ismertetett eredményeket is elsősorban a demokrácia preferálásának, illetve elutasításának relációjában értelmezzük.

A fiatalok demokratikus politikai rendszerhez való viszonyát egy nemzetközi standardokon alapuló¹⁸ kérdés segítségével mértük, mely a következőképpen szólt: „A következő kijelentések közül melyik áll legközelebb a véleményedhez:

18 A kérdés eredeti angol változata: Which of the following statements comes closest to your own opinion? 1. Democracy is always preferable to any other kind of government 2. Under some circumstances, an authoritarian government can be preferable to democratic one. 3. For people like me, it does not matter whether we have a democratic or nondemocratic regime. (Forrás: Yun-han Chu, Larry Diamond, Andrew J. Nathan, Doh Chull Shin (2008): *How East Asians View Democracy*. Columbia University Press, 2008.).

1. A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb;
2. Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer;
3. A hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik.”

Azoknak a hallgatóknak a csoportját, akik úgy vélekednek, hogy a demokrácia minden más politika rendszernél jobb, a saját tipológiánk (Szabó A. 2013) „*rendszer támogató*” válaszadóknak fogjuk nevezni. Ahogy korábban jeleztük, az állást foglalo egyetemisták és főiskolások körében, a 2011 és 2015 közötti időszakban, ők vannak relatív többségben. A tipológiánk szerint, a politikai rendszerhez való viszonyukat rendszer támogató attitűd jellemzi, amely kizárólag a demokratikus normákon és értékeken alapuló politikai rendszer kapcsán realizálódik, és jellegét tekintve mindenképpen konstruktív.

A tipológiánk második értelmezési csoportját azok a hallgatók alkotják, akiket feltételezhetően a politikai rendszerektől való elidegenedtség érzése, a hatalomtól való távolságtartás, a privát szférájuk teljes depolitizáltságának igénye jellemez („*a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik*). A vizsgálatunk során éppen ezért ezt a csoportot a „*rendszerközömbösek*” csoportjának nevezzük. A politikai magatartásuk azon a történelmi emlékezeten alapulhat, mely szerint a Magyarországon bekövetkezett politikai rendszerváltások az egyének, családok, csoportok életére közvetlenül ható, azt fenyegető eseményekként tűnnek fel (Erős 2001).

Az értelmezési keretünk harmadik csoportjához azoknak a hallgatóknak a válaszai tartoznak, akik szerint a demokrácia bizonyos körülmények között felülírható a diktatúrával. Mivel állásfoglalásuk a demokráciával szemben erős kritikai élel rendelkezik, ezért elemzésünkben ez a csoportot a „*rendszerkritikus*” elnevezéssel ruházzuk fel.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy az egyes csoportok elnevezései a demokratikus politikai rendszerhez való viszonyuk kapcsán értelmezendők. Másrészt joggal vetődhet fel a kérdés, hogy mi teszi indokolttá az egyes csoportok elnevezését, tipizálását, illetve elemzési egységként való értelmezését. A hallgatók válaszaik alapján történő önbesorolását olyan markáns állásfoglalásnak tekintjük, amely alapvető hatással bírhat az egyén politikai viselkedésére, a politikai rendszer elemeihez való viszonyra. Ennek következtében árnyaltabb képet kaphatunk a magyar egyetemisták és főiskolások demokratikus rendszerhez való hozzáállásáról, illetve a viszonyrendszer mögött meghúzódó okokra. Szintén érdemes megemlíteni, hogy a fent leírt csoportkarakteristikák elsősorban feltételezéseken alapulnak, így azon kívül, hogy elfogadjuk és felhasználjuk a hallgatók önbesorolását, jelen tanulmányban nem foglalkozunk a csoportok karakteristikájának bizonyításával.

A demokrácia ideájával való azonosulás, annak egyértelmű preferálása kapcsán az elemzés fókuszát annak kiderítésére helyezzük, hogy mely tényezők milyen hatást gyakorolnak. Leegyszerűsítve, arra vagyunk kíváncsiak, hogy felfedezhetőek-e olyan elemek, amelyek elősegítik, esetleg gátolják, hogy a hallgató elkötelezett legyen a demokrácia eszméjének irányába.

A tanulmányban az alábbi kutatási kérdésekre keressük a válaszokat, valamint a következő hipotéziseket teszteljük:

- 1) Milyen ideológiai háttérrel rendelkeznek azok a hallgatók, akik különbözőképpen viszonyulnak a demokratikus politikai rendszerhez? Megfigyelhető lesz-e az egyes csoportok ideológiai beállítottsága között differencia? A tanulmány egyik fő hipotézise, hogy az egyes csoportokba való önbesorolás egyik oka éppen az ideológiai távolság, vagyis feltételezzük, hogy az egyes csoportok különböző ideológiai beállítódással fognak rendelkezni (H1);
- 2) Miképp ítélik meg a magyar demokrácia működését a hallgatók? Milyen mértékben elégedettek a demokrácia működésével? Másképp látják-e a hazai demokrácia működését az egyes csoportokba tartozó egyetemisták és főiskolások? A dolgozat állítása szerint, az önbesorolás alapját a magyar demokratikus rendszer működésének eltérő megítélése jelenti, tehát azt feltételezzük, hogy az egyes csoportba tartozó hallgatók különbözőképpen ítélik meg a magyar politikai rendszer működését (H2);
- 3) Tetten érhető-e valamiféle kapcsolat a pártpreferencia és a demokrácia relációját illetően? Befolyásolja-e a pártkötődés a demokrácia működésével való elégedettséget? A tanulmány erre vonatkozó vizsgálatai során azt feltételezzük, hogy a magyar politikai élet polarizált jellegéből következően (Angelusz–Tardos 2011; Palonen 2009; Körösenyi 2012, Kmetty–Zonda–Tóth 2014) a párt-preferencia erős befolyással lesz arra vonatkozóan, hogy a hallgató miképp ítéli meg a demokrácia működését (H3).

Mit jelent a demokrácia? A kvalitatív adatfelvétel eredményei

Mielőtt rátérnénk a demokráciával való identifikációt befolyásoló tényezők bemutatására, érdemes lehet annak megismerése, hogy a hallgatók miképp definiálják magát a demokráciát. A magyar egyetemisták és főiskolások demokráciához való viszonyát nem kizárólag a kvantitatív adatfelvételünk eredményeiből, hanem egy kvalitatív kutatás tapasztalataiból is igyekszünk felvázolni.

A kvalitatív vizsgálat során összesen 55 interjú készítettünk egyetemista és főiskolás hallgatókkal¹⁹. Az interpretációik segítségével arra próbáltunk választ kapni, hogy milyen jelentés-tartalom érhető tetten a hallgatók politikai gondolkodásában, amikor a demokrácia fogalmára asszociálnak²⁰. Az interjúk tartalmi elemzése során a „kirajzolódó” egyes értelmezési csoportok tipizálását nem a demokrácia fogalmának normatív, teoretikus dimenziója szerint mutatjuk be. Ennek egyrészt oka, hogy a demokrácia normatív tartalma kapcsán napjainkban sincs konszenzus a politikatudományban. A kutató könnyen úgy érezheti, hogy a demokrácia normatív tartalmának vizsgálata során elveszik az egymással versengő interpretációk forgatagában (Guttman 1994). A normatív dimenzió, valamint a válaszadók megnyilvánulásainak tartalmát továbbá azért is nehézkes összehangolni, mert a demokrácia fogalma nem

19 Az interjúk készítése a kvantitatív adatfelvétel lezárását követő második hónapban (2015. július) történt meg. Az interjúk face to face keretek között, strukturált interjú formájában valósultak meg.

20 A hallgatóknak feltett kérdés eredetileg így hangzott: „A saját szavaiddal hogy határoznád meg, hogy mi is az a demokrácia?”.

pusztán leíró, hanem előíró is (Sartori 1999). A teoretikus interpretációk szerinti tipizálást továbbá elvetettük azon okból is, mely szerint a válaszadók, a demokrácia tartalmáról alkotott fogalmi képének összetettsége, kidolgozottsága nem feleltethető meg az egyes elméleti megközelítésekkel. E két okból kifolyólag a kapott értelmezési csoportokat úgy kezeljük, mint az „életvilág”, a hétköznapi gondolkodás szintjére „leszivárgott” jelentéstartalmakat. Ennek értelmében a megkérdezettek, a demokrácia tartalmáról adott válaszait sokkal inkább jellegük, gondolkodási irányuk szerint rendeztük. Az eredményeink azt mutatják, hogy az egyes értelmezési csoportok az egyes normatív, teoretikus megközelítésekből mely elemeket ölelik fel, mint a demokrácia tartalmát.

A kvalitatív adatok elemzése során összesen öt, egymástól jól elkülönülő értelmezési csoportot azonosítottunk. Az egyes értelmezési csoportok a válaszadók között egyenlően oszlanak el, amely egyrészt azt jelenti, hogy az egyetemisták és főiskolások demokráciáról alkotott képe kifejezetten heterogén, másrészt azt is mutatja, hogy a felfogásukban nem figyelhető meg egyetlen olyan megközelítés sem, amely dominálná a demokrácia tartalmáról való gondolkodásukat.

Az elemzés során a következő értelmezési csoportok jöttek létre a hallgatók válaszai alapján:

- *Jogelvű értelmezési csoport (18%):* Azokat az interpretációkat soroltuk ehhez az értelmezési közegehez, melyek a demokráciát a jogállami oldaláról közelítették meg. A csoporthoz tartozó hallgatók a demokrácia tartalmát tekintve elsősorban a jogegyenlőséget, a törvény előtti egyenlőség eszményét, valamint a szavazatok egyenlő súlyának fontosságát hangsúlyozták. Az említett elemek mellett egyes válaszadók számára kiemelten fontos volt az esélyegyenlőség elvének hangoztatása, mely a demokrácia jogi vonatkozásai mellett egyaránt tartalmazza annak társadalmi metszetét is.
- *Többségelvű értelmezési csoport (23%):* Az értelmezési közeg két fő motívuma a népakarat megvalósulása, illetve a többség akaratának érvényesülése. A két elem egymáshoz szorosan kötődik, mert a válaszadók értelmezésében a többségi akarat megfeleltethető a népakaratnak, tehát valójában egy és ugyanazt jelenti. A megközelítés fő gondolata, hogy a demokratikus politikai közösség irányítását, céljainak kijelölését a többségi elv alkalmazásával kell gyakorolni. A demokrácia tehát nem más, mint a többség uralma.
- *Vezetéselvű értelmezési csoport (20%):* Az ehhez a megközelítéshez tartozó válaszadók a vezető-vezetett dichotómián keresztül, a képviselőt elve felől definiálták a demokráciát. Az interpretációk közös vonása, hogy a demokráciában a népakarat megvalósítását választott képviselők, politikai vezetők közreműködésével képzelik el. Az értelmezés szerint a választópolgár feladata az, hogy szavazatával kiválassza a tisztségviselőket, akiknek a választók érdekeit kell figyelembe venniük a politikai rendszer irányítása során.
- *Véleményelvű értelmezési csoport (21%):* A válaszadók megnyilatkozásai a demokrácia deliberatív jellegét emelik ki. Meghatározásuk szerint a politikai döntéshozatal folyamatában a beleszólás lehetősége, a vélemények egyenlő súllyal való

figyelembevétele jelenti magát a demokráciát. A kapott válaszok alapján egy demokratikus rendben minden állampolgárnak van beleszólása a közügyek alakulásába, minden állampolgár számára biztosított az esély, hogy szabadon kifejtse véleményét a közéleti vitákban.

- *Szabadságelvű értelmezési csoport (18%):* A felfogás a demokrácia tartalmát az individuum felől közelíti meg, az áll az értelmezési koncepciójának középpontjában. A csoporthoz tartozó vélemények szerint a demokrácia elsősorban az egyének személyes szabadságáról, az egyéni sorsok szabad alakításáról szól. A válaszadók az egyéni szabadság intézménye mellett ugyanakkor elismerik annak korlátait is, melyeket elsődlegesen az individuumokra háruló jogok és kötelezettségek betartása jelent.

1. táblázat.

Az értelmezési csoportokra jellemző hallgatói válaszok (Számokra mit jelent a demokrácia?)

Jogelvű	Többségelvű	Vezetéselvű	Véleményelvű	Szabadságelvű
„Olyan rendszer, ahol egyenlőség van, mégpedig jogi egyenlőség”	„A nép akarata érvényesül, szabadsága biztosítva van”	„A nép választja a politikusokat, akiknek a nép érdekeit kell szem előtt tartaniuk”	„Mindenkinek van véleménye és mindenkinek számít a véleménye”	„Az a rendszer, ahol minden embernek meg van a lehetősége, hogy kivívja a személyes szabadságát”
„Mindenkinek egyenlő jogai vannak”	„Egy közösség céljait az alapján határozzák meg, hogy a közösségnek nagyobbik része mit szeretne”	„Amikor az emberek saját vezetőket választhatnak, és azok által érvényesíthetik az akaratukat”	„Mindenkinek beleszólása van abba, hogy merrefelé tartson az ország és milyen szempontok érvényesüljenek”	„A demokrácia az, hogy én is tudom alakítani a sorsomat, és felelős vagyok érte”
„Egyenlőség és a törvényes rend fenntartása”	„Az emberek többségének akarata érvényesüljön”	„A nép kiválaszt egy személyt, aki közvetíti, és végrehajtja az akaratukat”	„Mindenkinek van beleszólása a végső döntésbe”	„Az, amikor valaki szabad akarattal rendelkezik, és tulajdonképpen azért bizonyos szabályok szerint, de saját szándékai szerint cselekszik”

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon.

A kvalitatív adatok vizsgálata során tehát öt olyan értelmezési közeget sikerült azonosítani, amelyek különböző aspektusból határozzák meg a demokrácia tartalmát. Fontos megemlíteni, hogy az egyes értelmezési csoportok arányának meghatározása kizárólag azoknak a hallgatóknak a körében történt, akik képesek voltak tartalmi szempontból definiálni a demokráciát. Az összes megkérdezett körében egy jelentős csoport, a hallgatók mintegy harmada (29 százalék, 16 fő) nem volt képest olyan választ adni, amelynek tartalma elemezhető lett volna, vagy egyszerűen elzárkózott a válaszadás elől („nem tudom”, „nem akarok válaszolni”). Ennek értelmében nem csak arról kell szót ejtenünk, hogy a válaszadók túlnyomó többsége képes volt saját szavaival megfogalmazni a demokráciát, hanem arról is, hogy a megkérdezettek egy jelentős része érdemben nem tudott, vagy éppen nem akart érdemben hozzászólni a kérdéshez.

Politikai értékválasztás és a demokrácia támogatása

A fejezetben arra vagyunk kíváncsiak, hogy azok a hallgatók, akik válaszaik alapján eltérően viszonyulnak a demokratikus politikai rendszerhez, az ideológiai skálákon (bal-jobb; liberális-konzervatív; mérsékelt-radikális) hol helyezik el önmagukat, illetve milyen politikai értékfelfogást tartanak önmagukra nézve leginkább jellemzőnek.

A bal-jobb ideológiai skála olyan orientációs mechanizmus (Fuchs–Klingemann 1990, 204), amely hatékony segítséget nyújt az állampolgárok számára abban, hogy egyrészt képesek legyenek önmagukat és a pártokat pozícionálni a politikai palettán, másrészt „leegyszerűsíti” a politika világát, megkönnyítve így az egyének politikai ügyekről, kérdésekről való döntéshozatalát (Downs 1957; Knight 1985; Fuchs–Klingemann 1990; Popkin 1991). Egyes empirikus adatfelvételek arra az eredményre jutottak, hogy az állampolgárok ideológiai önelhelyezése egyszerre konzisztens és időben stabil. Ezek alapján következtetésként azt vonták le, hogy a bal-jobb ideológiai séma az egyén politikai identitásának szerves részét alkotja (Sears–Funk 1999; Zuckerman–Kotler–Berkowitz–Swaine 1998).

2. táblázat.

A csoportok ideológiai skálákon történő elhelyezkedése (átlagok)

	Rendszertámogató	Rendszerközömbös	Rendszerkritikus
Bal-jobb (1–7)			
2011	4,2	4,3	4,8
2013	4,2	4,3	4,8
2015	4,1	4,3	4,7
Liberális-konzervatív (1–7)			
2011	3,4	3,6	4,1
2013	3,4	3,6	4,3
2015	3,5	3,9	4,1
Mérsékelt-radikális (1–7)			
2011	3,2	3,7	4,2
2013	3,2	3,6	4
2015	3,2	3,7	4,2

Forrás: Aktív F fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (One-way ANOVA).

2011: P érték:,000 / 2013: P érték:,000 / 2015: P érték:,000.

Az eredmények közül így elsőként érdemes a bal–jobb ideológiai tengelyen való önelhelyezést vizsgálni. A táblázatból jól látszik, hogy a rendszertámogatók, a másik két csoporthoz viszonyítva inkább baloldaliak, míg a rendszerkritikusok önmagukat inkább jobboldalinak sorolják be. Ezek alapján állítható, hogy ha a válaszadó minél inkább a skála jobb ténfelére helyezi el önmagát, annál valószínűbb, hogy a rendszerkritikusok csoportjába fog tartozni. A liberális-konzervatív skála szerint a rendszertámogató válaszadók a leginkább liberálisok, míg a rendszerkritikusok a leginkább konzervatívok. A rendszerközömbös válaszadók a bal-jobb felosztáshoz hasonlóan, ebben az esetben is a két csoport között helyezkednek el. A mérsékelt-radikális felosztás is követi az eddigi trendeket, hiszen a rendszertámogatók tekinthetők a leginkább mérsékeltnek, míg a rendszerkritikusok a leginkább radikálisnak.

Az eredmények külön érdekessége a hallgatók ideológiai beállítódásának stabilitása. Az adatokból jól látható, hogy a 2011 és 2015 közötti időszakban lényegében nem változtak az eredmények. Mindez azt jelenti, hogy a magyar egyetemisták és főiskolások ideológiai önbesorolása szituatívnak semmiképpen sem tekinthető, sőt egy szilárd ideológiai képről beszélhetünk. Ennek alapján ráerősíthetünk azokra a fent említett empirikus kutatások eredményeire, akik szintén az ideológiai önelhelyezés stabilitására mutattak rá, és melynek okát a politikai identitás tartósságában jelölték meg.

A politika értékválasztás kapcsán azt kértük a hallgatóktól, hogy az általunk felsorolt politikai eszmék közül válasszák ki azt az egyet, amelyik a legközelebb áll a gondolkodásukhoz. A táblázat adatai azt mutatják, hogy az egyes politikai eszméket önmagukhoz leginkább közel érzők melyik csoportba tartoznak a demokratikus politikai rendszerhez való viszonyukat elemezve.

Az eredményekből jól látszik, hogy az önmagukat liberális, szabadgondolkodásúnak, illetve européer-nek vallók körében a rendszertámogató viszony a domináns. 2013-ban a liberális, szabadgondolkodásúak 53 százaléka, míg az européer, nyugatos felfogású hallgatók 60 százaléka támogatja a demokratikus politikai rendszer alapértékeit. Ez az arány 2015-re sem változik meg jelentősen, míg a liberális értékeket preferálók 56 százaléka rendszertámogató, addig az européer gondolkodású hallgatók 62 százalékára igaz ugyanez. Szintén a rendszertámogatók csoportjához tartoznak leginkább azok az egyetemista és főiskolások is, akik önmagukat kereszténydemokratának, illetve vallásosnak tartják (2013:49 százalék, 2015: 67 százalék). Következésképpen megállapítható, hogy e három politikai eszme tipizálja leginkább a rendszerhűséges válaszadókat.

3. táblázat.

Az egyes politikai eszmék előfordulása (százalékos megoszlás)²¹

	Rendszertámogató		Rendszerközömbös		Rendszerkritikus	
	2013	2015	2013	2015	2013	2015
<i>liberális, szabadgondolkodású</i>	53	56	28	26	14	18
<i>européer/nyugatos</i>	60	62	20	26	16	12
<i>kereszténydemokrata, vallásos ember</i>	49	67	20	24	24	9
<i>konzervatív, hagyománytisztelő</i>	37	36	22	35	34	29
<i>erős nemzeti érzésű</i>	25	26	27	38	39	36
<i>rend és stabilitás</i>	32	34	33	33	29	33
<i>zöld, környezetvédő</i>	36	40	38	47	22	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (Crosstabs).

2013: Pearson Chi Square:;000; Cramer's V:;236 / 2015: Pearson Chi Square:;000; Cramer's V:;175.

21 Az alacsony elemszám miatt a baloldali radikális (2013: N=2; 2015: N=7) és a szociáldemokrata (2013: N=23; 2015: N=20) nem kerültek be az elemzésbe.

Az erős nemzeti érzésű, valamint a zöld, környezetvédő eszmeiséggel azonosuló fiatalok között jelentős számban vannak azok, akik a rendszerközömbösök táborába tartoznak. 2015-ben az erős nemzeti érzésűek 38 százaléka, míg a zöld, környezetvédő felfogással önmagukat jellemző egyetemisták és főiskolások 47 százaléka a szkeptikusok közé tartozik. Ez az arány mind a két eszmeiséget vallók esetében jelentős elmozdulásnak mondható a két évvel korábbi adatokhoz képest. Az eredmény már csak azért is érdekes, mert, míg az erős nemzeti érzésű hallgatók viszonylag egyenletesen oszlanak el az egyes csoportok között (a rendszerhűségesek között a számarányuk a másik két csoporthoz képest alacsonyabb), addig a zöld, környezetvédő eszmeiséget valló hallgatók körében egy erős kettőség figyelhető meg. Ahogy jeleztük, 2015-ben relatív többségük (47 százalék) a rendszerszkeptikusok táborát erősíti, de ugyanebben az évben, jelentős hányaduk (40 százalékuk) a rendszertámogatók csoportjába vallja magát tartozónak. Ennek következtében arról kell beszélnünk, hogy a rendszertámogató, valamint a rendszerszkeptikus felfogás egyaránt a zöld, környezetvédő fiatalokra jellemző. Ez a kettőség, bár korántsem ilyen markánsan, de már 2013-ban is tetten érhető volt.

A rendszerkritikusok csoportjába leginkább azok a hallgatók kerültek be, akik önmagukat erős nemzeti érzületűnek (2013-ban 39 százalékuk, míg 2015-ben 36 százalékuk tartozik ebbe a csoportba) vallják. A kritikusok számára fontos továbbá a rend és stabilitás eszmeisége (2013-ban 29, 2015-ben 33 százalékuk vallja magát rendszerkritikusnak), ugyanakkor ez nem különbözteti meg őket a többi csoporttól, hiszen a kritikus hallgatóknál egyáltalán nem magasabb ennek az eszmei felfogásnak az aránya, sőt a rend és stabilitás eszméjének vallói között valamivel magasabb a rendszertámogató hallgatók száma.

Így arról semmiképpen sem beszélhetünk, hogy egy-egy politikai felfogás predesztinálná a csoporthoz való tartozást (mint ahogy azt láttuk a rendszertámogatók, valamint a rendszerközömbösök esetében), tehát nincs olyan politikai eszme, amely kizárólag a rendszerkritikusokra lenne kiemelkedően jellemző. Az sokkal inkább szembeűnő, hogy mely politikai eszmék egyáltalán nem vonzóak a rendszerkritikusok számára. Az eredményekből kivehető, hogy a demokráciához kritikusan viszonyuló hallgatók nem tudnak, illetve akarnak azonosulni a liberális értékekkel, az európai gondolkodással, illetve elvetik a zöld környezetvédő gondolkodásmódot is. Szintén érdekes, hogy a csoporton belül 2013 és 2015 között jelentősen csökkent az önmagukat kereszténydemokratának, vallásosnak tekintők aránya.

Az eredmények alapján az első hipotézisünket igazoltnak tekintjük, tehát az egyes csoportok (rendszertámogató, rendszerközömbös és rendszerkritikus) között ideológiai különbség érhető tetten, amely részben igazolja a csoportok kialakításának jogosságát. A kauzalitás irányáról ugyanakkor következtetést nem, kizárólag feltételezést tudunk megfogalmazni, mely szerint inkább beszélhetünk arról, hogy a hallgatók attitűdjei és az általuk vallott eszmék vezettek oda, hogy a demokrácia eszményét támogassák, mintsem fordítva.

A magyar demokrácia működésének értékelése

A magyar egyetemisták és főiskolások számára a 2015-ös adatfelvétel során összesen nyolc állítást fogalmaztunk meg, melynek kapcsán azt kellett értékelniük²², hogy az adott állítás tartalma milyen mértékben jellemző a magyar demokráciára. A vizsgálat során arra kerestük a választ, hogy az egyes válaszadói csoportokba (rendszer támogató, rendszerközömbös, rendszerkritikus) tartozó fiatalok eltérően ítélik-e meg a „létező” magyar demokrácia működését. A hallgatók részére felkínált elemeket a saját tipológiánkban nem a magyar egyetemisták és főiskolások megnyilatkozásaiból tártuk fel, hanem mi magunk hoztuk létre. Az értelmezés során tehát fontos kiemelni, hogy ezek nem eredmények, hanem eszközök (Csákó 2007).

A táblázat eredményeinek értékelése során kizárólag két esetben beszélhetünk szignifikáns eltérésről („az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek”; „a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek”), így általános következtetésként azt tudjuk megállapítani, hogy a három csoport tagjai a magyar demokrácia működését közel azonosan ítélik meg.

4. táblázat.
A felkínált állítások csoportok általi értékelése (átlagok)

	Rendszer- támogató	Rendszer- közömbös	Rendszer- kritikus	Minta- átlag	P érték
az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek*	5,3	4,6	4,8	5,0	,028
vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul	8,4	8,4	8,3	8,4	,617
a média szabadon bírálhatja a kormányt	5,1	4,7	5,1	5,0	,130
a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek*	4,9	4,2	4,0	4,5	,000
az emberek félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról	5,2	4,4	4,8	4,8	,002
több párt van, melyek közül van lehetőség választani	6,6	6,8	6,6	6,7	,758
a politikusok felelősséget viselnek az általuk meghozott döntésekért	3,7	3,4	3,4	3,5	,521
a vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások	8,2	8,0	8,3	8,1	,217

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (One-way ANOVA).

22 Az értékelés egy 0-10-ig terjedő (0=egyáltalán nem jellemző, 10=teljes mértékben jellemző) Likert-skála segítségével történt. A kérdés eredeti formája: „Kérlek, mondd meg, hogy milyen mértékben gondold, hogy a következő állítások jellemzőek Magyarországon!”

A két szignifikáns eltérés egyaránt azt mutatja, hogy a rendszertámogatók valamelyest kedvezőbben értékelik a magyar demokratikus rend működését, hiszen jellemzőbbnek gondolják társaiknál, hogy Magyarországon szabad és tisztességes országgyűlési választások zajlanak, illetve a törvény előtti egyenlőség mindenki számára biztosított. A két különbség ellenére ugyanakkor az a kép rajzolódik ki előttünk, hogy mind a rendszertámogatók, mind a rendszerszközömbösek, valamint a rendszerkritikus hallgatók egyaránt negatívan ítélik meg a magyar demokrácia működését. A három válaszadói csoport átlagértékeiből megállapíthatóak azok a jellemző vélemények, mely szerint a magyar demokráciát a hatalomkoncentráció, a túlhatalom, a hatalmi egyenlőtlenség jelensége határozza meg, hiszen a válaszadók kifejezetten jellemzőnek vélték, hogy Magyarországon *„vannak emberek, akik kezében túl nagy politikai hatalom összpontosul”*, illetve a *„vagyonos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások”*. A magyar demokrácia működése szempontjából szintén kifejezetten negatívan értékelik az egyetemisták és főiskolások a törvény előtti egyenlőség, valamint a politikai felelősségviselés megvalósulását, illetve azok megvalósulásának hiányát.

Annak ellenére, hogy két állítás kapcsán szignifikáns eltérés figyelhető meg, ez semmiképpen sem tekinthető elegendő érvekké, hogy a második hipotézisünket verifikálni tudjuk. Ezzel szemben azt kell látnunk, hogy az egyes csoportokba tartozó egyetemisták és főiskolások nagyon hasonlóan vélekednek a magyar demokrácia működését illetően.

A demokráciával való elégedettség a magyar egyetemisták és főiskolások körében

A kutatásunk során nem csak azt szerettük volna megtudni, hogy a hallgatók milyen mértékben azonosulnak a demokrácia ideájával, illetve miképp fogalmazzák meg jelentéstartalmát, hanem arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen mértékben elégedettek a magyar demokratikus rend működésével. Mielőtt rátérnénk az eredmények ismertetésére, érdemes egy rövid elméleti áttekintést tenni, hogy valójában az elégedettség mérését szolgáló, általunk is használt, kérdésfeltevés körül milyen teoretikus megközelítések, tudományos viták bontakoztak ki a nemzetközi politikatudományban. Az elméleti megközelítések rövid bemutatását már csak az is indokolja, hogy jelenleg a konszenzus hiánya figyelhető meg, hogy a demokráciával való elégedettség valójában mit is mér (Canache–Mondak–Seligson 2001). A következőkben öt alapvető elméleti megközelítést mutatunk be:

- 1. A demokráciával elégedettség, mint a hivatalban lévő kormány támogatásának indikátora:** az elmélet kiindulópontja, hogy a kérdésfeltevés a hivatalban lévő kormányzat teljesítményével való elégedettséget mutatja (Dalton 1999), így az értékelésnek erős közpolitikai jellege van (Merkel 1988). Ennek értelmében a válaszadók a kormányzati output alapján ítélik meg, hogy mennyire elégedettek a demokrácia működésével. Az elmélet így a demokráciával való elégedettséget egy speciális támogatásként értelmezi.

2. **A demokráciával való elégedettség, mint a politikai rendszer támogatásának indikátora:** a teoretikus megközelítés szerint a demokráciával való elégedettség kérdése a válaszadók általános (diffúz) támogatását méri, amely egyaránt vonatkozik a kormányzati teljesítményre, az alkotmányos berendezkedésre, valamint a politikai intézményekre is (Easton 1965). Az elmélet támogatói elvetik annak a lehetőségét, hogy a támogatás külön vonatkozik a politikai szereplőkre, intézményekre, hiszen a demokráciával való elégedettség kérdésfelvetése sem a pártokat, sem a politikai aktorokat, sem a közpolitikai célokat nem említi (Fuchs–Guidorossi–Svensson 1995).
3. **A demokráciával való elégedettség, mint összegző indikátor:** az elméleti megközelítés vallói a saját kutatásaik során arra a következtetésre jutottak, hogy a demokráciával való elégedettség egyenlően korrelál a politikai közösség, a politikai rendszer és a hivatalban lévő kormány támogatása esetében, éppen ezért a demokráciával való elégedettség egy összegzett mérőszámnak tekinthető, amely a létező demokratikus politikai rendszerrel való elégedettség összképét mutatja (Clarke–Dutt–Kornberg 1993).
4. **Az elfogadható kettőség elmélete:** a felfogás kiindulópontja, hogy a demokráciával való elégedettség kérdését nem szükséges konceptualizálni és operacionalizálni (Dogan 1997; Lagos 1997), mert valójában nincs értelme arról vitatkozni, hogy az elégedettség indikátora mit is mér. A megközelítés hívei azt vallják, hogy bármit is mér a demokráciával való elégedettség kérdésfelvetése, azt longitudinális perspektívában érdemes nyomon követni és elemezni, mert megfelelően írja le a demokratikus politikai rendszer és a válaszadók közötti viszonyrendszert.
5. **Az elfogadhatatlan kettőség elmélete:** A megközelítés alapfelvetése, hogy mivel lehetetlen a kérdésfelvetést konceptualizálni és operacionalizálni, ezért a kérdés válaszadónként eltérő jelentéstartalommal rendelkezhet, így pedig az eredmények összegzése nem lehetséges (Rose–Mishler–Haerpfer 1998). Az elmélet vallói így azt az egyszerűnek tűnő álláspontot választják, hogy mivel nem tudjuk, hogy a demokráciával való elégedettség indikátora pontosan mit is mér, ezért ennek a kérdésfelvetésnek eredeti formájában történő használatát kerülni kell.

A 2011 és 2015 közötti időszak eredményei azt mutatják, hogy az egyetemisták és főiskolások támogatása, legyen az speciális vagy diffúz (esetleg mindkettő) kifejezetten alacsonynak mondható. A következőkben azt szeretnénk megtudni, hogy az elégedettség, illetve az elégedetlenség mögött milyen tényezők húzódnak meg. A vizsgálat során egyrészt a már ismertetett hármas csoportkategóriát, másrészt a párhúségek-bizonytalanok dichotóm felosztását követjük.

Az eredmények kapcsán elsőként ki kell emelni, hogy az egyes csoportokba tartozó hallgatók jelentős többsége inkább elégedetlen a demokratikus rendszer működésével, de elégedetlenségük intenzitása szempontjából már megfigyelhetőek bizonyos különbségek, amelyek 2011 és 2015 között egyes csoportok esetében számottevően módosultak is.

A rendszertámogatók esetében 2011 és 2015 között valamelyest csökkent az egyáltalán nem elégedett hallgatók aránya (35 százalékról 28 százalékra), ugyanakkor a nem igazán

elégedettek száma érdemben nem változott. Az egyáltalán nem elégedettek arányának csökkenése az inkább elégedett hallgatók számát növelte, hiszen míg 2011-ben 22 százalékuk mondta azt, hogy többé-kevésbé elégedett a demokrácia működésével, addig 2015-ben már 28 százalékuk volt ezen az állásponton. Eközben a teljesen elégedett rendszertámogató hallgatók aránya nem változott, továbbra is az egyetemisták és főiskolások csekély hányada (3–4 százalék) rendelkezik ezzel a véleménnyel.

A rendszerközömbösök körében szintén érdemi változások mentek végbe. A szkeptikus hallgatókon belül drasztikusan csökken az egyáltalán nem elégedettek aránya (45 százalékról 21 százalékra), illetve jelentősen növekedett az inkább elégedett egyetemisták és főiskolások száma (13 százalékról 35 százalékra). Annak ellenére, hogy a nem igazán elégedett, illetve a teljes mértékben elégedett rendszerközömbösök aránya a négy év alatt lényegében stagnált, mégis arról kell beszélnünk, hogy a 2011-es kiindulóponthoz képest, a szkeptikus hallgatók elégedettebbek a demokrácia működésével.

Az egyetlen csoportot, amely kapcsán arról lehet említést tenni, hogy elégedettségük, vagy éppen elégedetlenségük intenzitása 2011 és 2015 között alapvetően nem változott, a rendszerkritikus hallgatók alkotják. Annak ellenére, hogy az említett időszakban valamelyest csökkent körökben az egyáltalán nem elégedett egyetemisták és főiskolások aránya, a többi válaszkategóriát tekintve véleményük állandósulni látszik. Mindez azt vonja maga után, hogy a három csoport közül 2015-ben a rendszerkritikusok szemlélik a leelégedetlenebbül (71 százalékuk elégedetlen) a demokrácia működését.

5. táblázat.

Az egyes csoportok elégedettsége (százalékos megoszlás)

	Egyáltalán nem elégedett	Nem igazán elégedett	Többé-kevésbé elégedett	Teljesen elégedett
Rendszertámogató				
2011	35	39	22	4
2013	33	39	24	4
2015	28	41	28	3
Rendszerközömbös				
2011	45	41	13	1
2013	29	48	21	2
2015	21	42	35	2
Rendszerkritikus				
2011	39	36	22	3
2013	26	42	26	5
2015	30	41	24	5

Forrás: Aktív Fiatалok Magyarországon, 2015. Saját számítás (Crosstabs).

2011: Pearson Chi Square:;000; Cramer's V:; 094 / 2013: Pearson Chi Square:;000;Cramer's V:; 099 / 2015: Pearson Chi Square:;063; Cramer's V:; 087

Összegezve, a 2011 és 2015 közötti időszakban a hallgatók túlnyomó többsége, tartozzon bármelyik csoportba, alapvetően elégedetlen a demokrácia működésével. Ennek ellenére csekély elmozdulás figyelhető meg, elsősorban a rendszertámogató és közömbös hallgatók esetében, amelynek iránya azt mutatja, hogy a hallgatók demokrácia működésével való elégedettsége valamelyest növekedett az évek alatt. A trend alól kivételt képeznek a rendszerkritikus hallgatók, akiknek a hozzáállása ebben a tekintetben, érdemben nem változott. Az eredmények alapján megállapítható, hogy bizonyos különbségek megfigyelhetők a csoportok között. A legszembetűnőbb differencia, hogy míg a rendszerkritikusok tartósan elégedetlenek, így ez az egyik jellemzőjüknek is tekinthető, addig a szkeptikus hallgatók véleménye jelentős átalakuláson ment keresztül, sokkal kedvezőbben ítélik meg a demokrácia működését 2015-ben, mint tették azt pár évvel korábban. Az adatok ugyanakkor ebben az esetben is igazolni látszanak, hogy a korábbiakban, a második hipotézisünk elvetése indokolt volt.

Elégedettség a pártpreferenciával rendelkezők körében

A vizsgálat során abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a pártpreferencia releváns befolyással rendelkezik, így a demokráciával való elégedettség speciális támogatásként értelmezhető az egyetemisták és főiskolások politikai gondolkodásában. Kiindulópontunkat egyrészt azokból az empirikus kutatásoknak az eredményeiből merítettük, amelyek az egyes pártokhoz való kötődés szerint lényegi különbségeket találtak a demokrácia működésével való elégedettséget illetően (Anderson–Guillory 1997; Blais–Gélineau 2007; Craig et al. 2006; Curini et al. 2012; Iyengar et al. 2012, 428; Singh et al. 2012). Másrészt olyan hazai vonatkozású vizsgálatok következtetéseire is támaszkodtunk, melyek szerint a posztszocialista térség, köztük Magyarország választópolgáira, a nyugati demokráciák választóihoz képest, nagyobb hatással van a pártos elfogultság, a politikai ítéletalkotás folyamatában (Boda–Medve-Bálint 2015). Érdekes, hogy hazai viszonylatban egy adott párthoz való kötődés még az egyén boldogságérzetének szintjére is alapvető befolyással rendelkezik (Patics–Vay-Farkas 2012).

Az eredményeink azt mutatják, hogy kiindulópontunk részben helytállónak tűnik. Mielőtt azonban a pártos-bizonytalanok között fennálló esetleges különbségeket bemutatnánk, célszerű a pártpreferenciával rendelkezők csoportját is részletesen elemezni. Az adatokból jól látható, hogy a magyar demokrácia működésével való elégedettség kapcsán, a 2010 óta kormánypárti Fidesz–KDNP szimpatizánsok a válaszadók elkülönült csoportját alkotják, amely a többi pártpreferenciával rendelkező megkérdezett álláspontjával teljes ellentétben áll. Azok az egyetemisták és főiskolások, akik a hivatalban lévő kormány mögött álló pártokkal szimpatizálnak, a 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve túlnyomórészt elégedettek a demokratikus rend működésével. Az adatok alapján a kormánypárti szavazók körében emelkedett azoknak az aránya, akik inkább elégedettek a demokrácia működésével (54 százalékról 64 százalékra), illetve állandósulni látszik köreikben egy hallgatói hányad, akik teljesen elégedetten tekintenek a demokrácia működésére. A kormánypártok támogatói körében tehát egy kifejezetten elégedett csoportról beszélhetünk, így a demokratikus rend támogatása esetükben kifejezetten magasnak mondható.

6. táblázat.
Az elégedettség párt-preferencia szerint (százalékos megoszlás)

	Egyáltalán nem elégedett	Nem igazán elégedett	Többé-kevésbé elégedett	Teljesen elégedett
Fidesz-KDNP				
2011	1	25	54	12
2013	5	24	52	19
2015		22	64	14
Jobbik				
2011	51	36	12	1
2013	34	46	19	1
2015	30	48	20	2
LMP				
2011	46	44	10	
2013	42	42	15	1
2015	36	42	22	
Baloldali pártok				
2011	53	41	6	
2013	51	42	7	
2015	48	34	18	
Bizonytalan*				
2011	42	43	15	
2013	30	50	20	
2015	25	45	28	2

* Az elemzésben együttesen bizonytalan válaszadóknak azokat a megkérdezetteket tekintettük, akik a „Melyik párt listájára szavaznál (ha mégis elmennél)?” kérdésre a „semmiképpen sem mennék el”, „ezek közül egyikre se”, „nem tudom” válaszokat adták. Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon, 2015. Saját számítás (Crosstabs).

2011: Pearson Chi Square:.,000; Cramer's V:.,296 / 2013: Pearson Chi Square:.,000; Cramer's V:.,311 / 2015: Pearson Chi Square:.,063; Cramer's V:.,274

A pártpreferenciával rendelkezők másik csoportját azok a hallgatók jelentik, akik olyan pártokkal szimpatizálnak, melyek jelenleg, Magyarországon, az ellenzéki oldalon politizálnak. A csoport alapvető jellegzetessége, hogy a magyar demokrácia működését teljesen ellentétesen ítéli meg, mint a kormánypártok szimpatizánsai. Mivel a párthűségesek ellenzéki csoportja sem tekinthető teljesen homogénnek az elégedettség szempontjából, ezért érdemes az egyes pártszimpatíák szerint is külön-külön tárgyalni az eredményeket.

Az ellenzéki pártok közül a Jobbik támogatóinak véleményében következett be az egyik legszembetűnőbb változás. A radikális párt szimpatizánsainak körében jelentősen csökkent

a demokrácia működésével egyáltalán nem elégedettek aránya (51 százalékról 30 százalékra), és ez a csökkenés részben a nem igazán elégedett hallgatók (36 százalékról 48 százalékra), részben az inkább elégedett egyetemisták és főiskolások számát gyarapította (12 százalékról 20 százalékra). Mindez azt is maga után vonja, hogy a radikális párt támogató körében 2011 és 2015 között 87 százalékról 78 százalékra redukálódott az elégedetlenek aránya.

Az LMP szavazóinak körében szintén csökkent az egyáltalán nem elégedett hallgatók aránya (46 százalékról 36 százalékra), illetve számottevően emelkedtek a demokrácia működésével inkább elégedett hallgatók (10 százalékról 22 százalékra). Mindeközben az inkább elégedett LMP támogatók aránya nem változott, és továbbra sem beszélhetünk teljesen elégedett hallgatókról a demokratikus rend működésének megítélését illetően.

A baloldali pártok (DK, MSZP, Együtt–PM) szimpatizánsainak véleményében már kevésbé érhetőek tetten ilyen jelentős elmozdulások. A 2011 és 2015 közötti időszakban az egyáltalán nem elégedett baloldali támogatók aránya érdemben nem változott, illetve az inkább nem elégedett hallgatók számában is csak egy enyhe csökkenés következett be. Ez a folyamat ugyanakkor elegendő volt ahhoz, hogy a 2011-es szinthez képest 2015-re az inkább elégedett baloldali szimpatizánsok száma triplázódjon (6 százalékról 18 százalékra). Annak ellenére, hogy 2011-hez képest, amikor a baloldali pártok támogatóinak 94 (!) százaléka volt elégedetlen a demokrácia működésével, addig 2015-ben már „csak” 82 százalékukról mondható el ugyanez. Ennek következtében ez az a hallgatói csoport, akik 2015-ben is a legelégedetlenebbek a demokratikus rend működésével.

Az eredményeink ennek értelmében azt mutatják, hogy a pártpreferenciával rendelkezők relációjában egy éles törésvonalról kell beszélnünk a demokráciával való elégedettség értékelése kapcsán. Azok a hallgatók, akik a kormánypártokkal szimpatizálnak, kifejezetten elégedettek, míg az ellenzéki oldalon található pártok támogatói pedig kifejezetten elégedetlenek. Az ellenzéki pártok közül is a leginkább és legtartósabban azok a hallgatók tekintenek elégedetlenül a demokrácia működésére, akik valamelyik baloldali pártra szavaznának egy esetleges parlamenti választáson.

A pártos-bizonytalanok kettős felosztása is érdekes adatokat szolgáltat számunkra. Az eredményekből jól látszik, hogy a bizonytalan válaszadók véleménye sokkal inkább a pártpreferenciával rendelkezők ellenzéki csoportjának vélekedésével mutat összhangot.

A bizonytalan hallgatók körében 2011 és 2015 között jelentős mértékben csökkent az egyáltalán nem elégedettek aránya (42 százalékról 25 százalékra), ugyanakkor az inkább elégedetlenek aránya az évek során stagnált. Az elégedetlenség oldalán bekövetkezett csökkenés a többé-kevésbé elégedett bizonytalan hallgatók számát növelte, 2011 és 2015 között lényegében megduplázódott az arányuk. Ennek ellenére a bizonytalanok 70 százaléka még mindig elégedetlenségének ad hangot a demokrácia működését tekintve.

Összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy a kormánypárt szimpatizánsai a többi megkérdezettől elkülönült csoportot alkotnak, így a valódi cezúra nem a pártpreferenciával rendelkezők-bizonytalanok dichotómia kapcsán jön létre, hanem a kormánypárt támogatói-többi válaszadó relációja során érhetünk tetten releváns véleménybeli különbségeket. Mielőtt a végkövetkeztetésünket megfogalmaznánk, tekintsük át a magyar demokrácia működésére jellemző hallgatói vélekedéseket.

Az egyetemista és főiskolás hallgatóktól 2015-ben azt is megkérdeztük, hogy az általunk felsorolt állításokat mennyire tartják jellemzőnek a magyar demokrácia működésére vonatkozóan. Mivel a korábbiakban láthattuk, hogy nem a pártos-bizonytalan válaszadók között húzódik az éles véleményeltérés, hanem a kormánypárt szimpatizánsai, valamint a többi válaszadó megoszlásban, ezért az elemzésünk további részében ehhez a következtetéshez igazodunk.

7. táblázat.
Az egyes állítások értékelése a pártpreferencia szerint (átlagok)

Pártpreferencia	az országgyűlési választások szabadok és tisztességesek	vannak emberek, akik közül túlnyomórészt nagy politikai hatalom összpontosul	a média szabadon bírálhatja a kormányt	a bíróságok mindenkit egyenlően kezelnek	az emberek félelem nélkül elmondhatják a véleményüket a kormányzatról	több párt van, melyek közül van lehetőség választani	a politikusok felelősséget viselnek az általuk meghozott döntésekért	a vagyos emberek nagyobb befolyással rendelkeznek a kormányzatra, mint mások
DK	4,2 (-)	8,4 (-)	3,2 (-)	4,4 (-)	4,5 (-)	6,2 (-)	3,2 (-)	8,1 (-)
Együtt	4,7 (-)	9,4 (+)	4,9 (+)	4,0 (-)	3,8 (-)	6,2 (-)	1,7 (-)	8,8 (+)
Fidesz	6,8 (+)	7,5 (-)	6,4 (+)	5,4 (+)	6,4 (+)	7,8 (+)	5,0 (+)	7,6 (-)
Jobbik	4,6 (-)	8,7 (+)	4,8 (=)	4,1 (-)	4,5 (-)	6,8 (+)	3,2 (-)	8,5 (+)
LMP	5,4 (-)	8,7 (=)	4,5 (-)	4,7 (+)	4,7 (-)	6,3 (=)	3,4 (+)	8,3 (=)
MSZP	4,9 (-)	8,9 (+)	5,3 (+)	4,2 (-)	4,4 (-)	6,5 (+)	3,6 (+)	7,8 (-)
PM	4,8 (-)	9,2 (+)	4,5 (-)	5,2 (+)	5,5 (+)	4,5 (-)	3,2 (-)	9,0 (+)
Bizonytalanok	4,2 (-)	8,8 (+)	4,6 (-)	4,1 (-)	4,7 (-)	5,4 (-)	2,6 (-)	8,1 (-)
<i>Mintaátlag</i>	5,8	8,7	4,8	4,6	4,8	6,3	3,3	8,3
<i>P érték</i>	0	0	0	0,07	0	0	0	0,061

Forrás: Aktív Fialatok Magyarországon, 2015. saját számítás (One-way ANOVA).

(+) jellel jelöltük a mintaátlagot meghaladó értékeket, míg (-) jellel a mintaátlagot elmaradó átlagokat. Abban az esetben, ha az átlag megegyezett a mintaátlag, a (=) jelzést használtuk

A táblázat adatai jól mutatják, hogy a kormánypárt szimpatizánsai ítélik meg a legkedvezőbben az egyes demokratikus értékeket, normákat megjelenítő állításokat. A Fidesz–KDNP támogatói vélekednek leginkább úgy, hogy Magyarországon szabad és tisztességes választások vannak, megvalósul a törvény előtti egyenlőség, biztosítva van a szabad véleménynyilvánítás és adott a politikai pluralitás is.

A pártpreferenciával bírók ellenzéki csoportja, illetve a bizonytalanok az egyes állítások kapcsán is ellentétesen ítélik meg a magyar demokrácia működését. A demokratikus értékek, normák megvalósulását kedvezőtlenül értékeli, kifejezetten kritikusak a demokrácia működésével szemben a baloldali pártok (MSZP, DK, Együtt, PM) szimpatizánsai. Külön érdekes, hogy a bizonytalan válaszadók több esetben majdnem a legkritikusabbak. A bizonytalanok kifejezetten kritikusán viszonyulnak az országgyűlési választások szabad és tisztességes voltahoz (4,2), a törvény előtti egyenlőség megvalósulásához (4,1), valamint a politikusok általi felelősségvállalás kérdésköréhez (2,6).

Az eredményekből következtetésként levonható, hogy a demokráciával való elégedettségre a pártpolitikai dimenzió kifejezetten erős befolyással bír. Az is egyértelműnek tűnik, hogy a bizonytalanok az elégedetlenek csoportjához állnak közelebb. A pártpolitikai kötődés azt eredményezte, hogy egymással ellentétes valóságértelmezések jöttek létre. A 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve a kormánypártokkal szimpatizáló hallgatók gyökeresen másképp élik meg, illetve ítélik meg a körülöttük zajló folyamatokat, mint ahogy azt a hallgatótársaik teszik. A pártpreferencia ilyen módon a hallgatók véleményének adott irányba való torzulásához nagymértékben hozzájárul, így a harmadik hipotézisünket igazoltnak tudjuk tekinteni.

Összefoglalás helyett

A tanulmányban arra vállalkoztunk, hogy a 2011 és 2015 közötti időszakot tekintve, részletes képet adjunk a magyar egyetemisták és a demokrácia kapcsolatát illetően. Többek között arra kerestük a választ, hogy a hallgatók milyen érték-és normatartalmat rendelnek a demokrácia fogalma alá, illetve az ideológiai beállítódás befolyásolja-e a demokratikus rendhez való kötődésüket vagy sem. Az elemzés során arra is kíváncsiak voltunk, hogy a demokrácia működésével való elégedettség miképp alakult az évek folyamán, illetve az erre vonatkozó vélemény mennyire különböző a hallgatók egyes csoportjaiban. Végül, azt is szerettük volna megtudni, hogy a pártkötődés valóban olyan mértékű hatással van-e az ítéletalkotásukra, mint ahogy az más kutatások választópolgárokra vonatkozó eredményeiben látható volt.

A demokrácia tartalmának fogalmi tisztázása során egy kvalitatív kutatás eredményeit használtuk fel. A válaszaik alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy a demokrácia fogalmának értelmezése kifejezetten diverz a hallgatók gondolkodásmódjában. Összességében azt kellett látnunk, hogy öt eltérő interpretációs halmazt vagyunk képesek elkülöníteni, amelyek egymáshoz képest azonos súllyal jelennek meg, tehát nem beszélhetünk olyan demokrácia-értelmezésről, amely domináns helyzetben lenne. Az eredmények közé soroltuk azt is, hogy a megkérdezettek csaknem harmada nem volt képes saját szavaival megfogalmazni, hogy mit

jelent számára a demokrácia. Az arányuk mindenképpen elgondolkodtató, hiszen a magyar egyetemisták és főiskolások kapcsán egy olyan társadalmi rétegről beszélhetünk, amely a jövőben a magyar értelmiségi réteg részét képezheti. A demokrácia eszményével kapcsolatban azt is vizsgáltuk, hogy a hallgatók ideológiai beállítottsága hogyan befolyásolja a demokráciával való identifikációt. Következtetésként fogalmaztuk meg, hogy a hallgatók ideológiai háttere döntő befolyással bír, hiszen azoknak a hallgatóknak van a legnagyobb esélyük rendszertámogatónak, demokratáknak lenniük, akik inkább mérsékelt, liberális és baloldali ideológiai preferenciákkal rendelkeznek, illetve legfőképp a szabadgondolkodású, liberális és européer gondolkodásmóddal tudnak azonosulni. Ezzel szemben a rendszerkritikus hallgatók közé jobbra azok tartoznak, akik inkább radikális, jobboldali és konzervatív beállítódással rendelkeznek, valamint egyértelműen elutasítják a demokratákra jellemző liberális, européer eszméket, ugyanakkor erős nemzeti érzület jellemző rájuk.

Az eredmények alapján az is megállapítható, hogy az ideológiai hovatartozással ellentétben a magyar demokrácia működésének értékelése nincs érdemi hatással arra, hogy a hallgató a rendszertámogató, rendszerközömbös, vagy éppen a rendszerkritikus csoportba tartozzon. Az elemzés során nyilvánvalóvá vált, hogy a hallgatók kifejezetten azonosan, mégpedig rendkívül elégedetlenül tekintenek a magyar demokrácia működésére. A közös véleményplatform alapvető jellegzetessége a magyar demokráciában a hatalmi túlterjeszkedés, illetve a hatalmi egyenlőtlenség érzékelése a hallgatók részéről.

A demokráciával való elégedettség kapcsán szintén elmondható, hogy a hallgatók egyöntetűen kedvezőtlenül élik meg a körülöttük zajló folyamatokat. Annak ellenére, hogy 2011 és 2015 között csökkent az elégedetlenség mértéke, a hallgatók túlnyomó többsége még mindig az elégedetlenek táborához tartozik. Az elégedetlenség intenzitását illetően megfigyelhettünk különbségeket az egyes csoportok között. Míg a rendszertámogatók, illetve különösen a rendszerközömbösök körében az évek alatt emelkedett az inkább elégedett hallgatók aránya, illetve csökkent az elégedetlen egyetemisták és főiskolások száma, addig a rendszerkritikus hallgatók esetében ilyen irányú és jellegű változásról nem számolhatunk be. Mindez azt jelenti, hogy a kritikus hallgatók azok, akik körében állandósulni látszik az elégedetlenség, illetve egyúttal ők a legelégedetlenebbek is a demokrácia működésével.

A legérdekesebb eredmények a pártpreferencia hatása kapcsán jelentek meg. Az elemzés során rámutattunk egy olyan éles cezúrára, amely a kormánypárti szavazók, illetve mindenki más között húzódik. Ebből következően úgy tűnik, hogy Magyarországon az egymástól radikálisan eltérő és egymással párhuzamosan létező valóságértelmezések a meghatározóak.

A tanulmány jelenlegi keretei nem tették lehetővé, így a jövőbeli kutatási irányok közé tarthat annak feltérképezése, hogy az egyes csoportok idealizált karakterisztikája megfelel-tethető-e a csoporthoz tartozó hallgatók közös szemiotikai értelmezésének. Szintén érdekes lehet annak vizsgálata, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely, az egyén anyagi kilátásai milyen befolyással rendelkeznek a demokrácia működésével való elégedettségre.

Összefoglalva elmondható, hogy a hallgatók és a demokrácia kapcsolata az elmúlt évek folyamán kedvező irányba mozdult el. Növekedett a demokráciát támogatók aránya, illetve emelkedett a demokrácia működésével elégedett egyetemisták és főiskolások száma is. Az adatokból ugyanakkor az is nyilvánvaló vált, hogy a folyamatok mögött álló tényezők kifejezetten sokrétűek, illetve a hallgatók demokráciához való viszonya leginkább a pártos elfogultság szeszélyeinek rendelődött alá.

Irodalom

- Almond, G. – Verba, S. (1963): *Civic culture*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Anderson, C. J., – Guillory, C. A. (1997). Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems. *The American Political Science Review*, 91(1), 66–81. <http://doi.org/10.2307/2952259>
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert (2011): Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál. In Tardos Róbert – Enyedi Zsolt – Szabó Andrea (szerk.), *Részvétel, képviselőlet, politikai változás*. Budapest: DKMKA.
- Blais, A. – Gélinau, F. (2007). Winning, losing and satisfaction with democracy. *Political Studies*, 55 (2), 425–441.
- Boda Zsolt – Medve-Bálint Gergő (2015): Procedural fairness and the legitimacy of laws in Hungary: an empirical analysis. *SOCIOLOGIJA* 57:(4) pp. 662-683. (2015)
- Canache, D.-Mondak – J.J.-Seligson, M. A. (2001): Meaning and Measurement in Cross-national Research on Satisfaction with Democracy. *Public Opinion Quarterly* Volume 65:506–528.
- Clarke, Harold D. – Allan Kornberg (1992): Support for the Canadian Federal Progressive Conservative Party since 1988: The Impact of Economic Evaluations and Economic Issues. *Canadian Journal of Political Science* 25:29–53
- Craig, S. C., Martinez – M. D. – Gainous, J. – Kane, J. G. (2006): Winners, losers, and election context: Voter responses to the 2000 presidential election. *Political Research Quarterly*, 59 (4), 579–592.
- Curini, L. – Jou, W. – Memoli, V. (2012): Satisfaction with democracy and the winner/loser debate: The role of policy preferences and past experience. *British Journal of Political Science*, 42 (2), 241–261.
- Csákó Mihály (2007): Demokráciára nevelés az iskolában. In: Somlai Péter–Surányi Bálint: *Látás-viszonyok* Budapest, Okker Kiadó, 2007.
- Dalton, Russel J. (1999): Political Support in Advanced Industrial Democracies.” In Norris, ed. Delli Carpini, Michael X., – Scott Keeter (1999): *What Americans Know about Politics and Why It Matters*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Diamond, L. (1997): Introduction: In Search of Consolidation. In: Diamond, Larry – Plattner, Marc F. – Chu, Yun-han – Tien, Hung-mao (eds) (1997): *Consolidating the Third Wave Democracies. Regional Challenges*. Baltimore – London: The John Hopkins University Press.
- Dogan, M. (1997): Erosion of Confidence in Advanced Democracies. *Studies in Comparative International Development* 32 (3):3–29.
- Downs, A. (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper.
- Easton, D. (1965): *A System Analysis of Political Life*. New York, Wiley.

- Erős Ferenc (2001): *Az identitás labirintusában*. Budapest, Janus/Osiris.
- Fuchs, D. – Klingemann, H. (1990): The Left-Right Schema. In: Jennings, M. K – van Deth, J. W. et al.: *Continuities in Political Action: A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*. Berlin-New York, Walter de Gruyter.
- Fuchs, D. – Guidorossi, G. – Svensson, P. (1995): Support for Democratic System. In: Hans-Dieter Klingemann – Dieter Fuchs (1995): *Citizens and the State*. New York, Oxford University Press.
- Guttman, L. (1994): *Louis Guttman on theory and methodology: Selected writings*. Brookfield, VT: Dartmouth Publishing.
- Honohan, I. (2002): *Civic republicanism*. London: Routledge.
- Iyengar, S. – Sood, G. – Lelkes, Y. (2012). Affect, not ideology a social identity perspective on polarization. *Public Opinion Quarterly*, 76 (3), 405–431.
- Jones, R. R. (2002): *Expectations of regime continuity: Democratic consolidation in East Central Europe and the Baltic States*. UMI Dissertation Services.
- Kmetty Zoltán – Zonda Tamás – Tóth, Mónika Ditta (2014): Az országgyűlési választások hatása az öngyilkosságokra Magyarországon. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 15 (4), 317–326.
- Knight, K.(1985): Ideology in the 1980 Election: Ideological Sophistication Matters. *Journal of Politics* 47: 828–53.
- Körösenyi András (2012): A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltathatóságra. In: Boda Zsolt – Körösenyi András (szerk.) (2012): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest, MTA TK PTI – ÚMK. pp. 284–309.
- Lagos, M. (1997): Latin America's Smiling Mask. *Journal of Democracy* 8 (3):125–38
- Linz, J. J. – Stepan, A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. JHU Press, 1996
- Merkel, P. H. (1988): Comparing Legitimacy and Values among Advanced Democratic Countries.”In Mattei Dogan (ed): *Comparing Pluralist Democracies: Strains in Legitimacy*. Boulder, CO, Westview.
- Palonen, E. (2009): Political polarisation and populism in contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs*, 62 (2), 318–334.
- Patkós Veronika – Vay-Farkas Eszter (2012): Boldogíthat-e a politika? A kormánypártra szavazás hatása az egyéni boldogságra. *Politikatudományi Szemle*, (3), 145–164.
- Plasser, F. – Ulram, P. A. – Waldrauch, H. (1998): *Democratic Consolidation in East Central Europe*. Hampshire – London: MacMillan Press Ltd.
- Popkin, S. L. (1991): *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago and London: University of Chicago. Press, 1991. 291 pp.
- Putnam, R. (2000): Bowling alone: *The collapse and revival of American community*. New York, Simon and Schuster.
- Rose, R. – Mishler, W. – Haerpfer, C. (1998): *Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sartori, G. (1999): *Demokrácia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Schedler, A. (1998): What is democratic consolidation? *Journal of Democracy*, no. 9.
- Sears, D. O. – Funk, C. L. (1999): Evidence of the Long-Term Persistence of Adults' Political Predispositions. *Journal of Politics*, Vol. 61:1–28 pp.
- Singh, S. – Karakoç, E. – Blais, A. (2012): Differentiating winners: How elections affect satisfaction with democracy. *Electoral Studies*, 31(1), 201–211.

- Szabó Andrea (2013): *A magyar egyetemisták és főiskolások Magyarországon. Gyorsjelentés.* Publikon Kiadó, 2013.
- Szabó Andrea – Laki László (2014): Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In: Szabó Andrea (szerk.) (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II.* Szeged-Budapest, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.
- Yun-han Chu – Diamond, L. – Nathan, A. J. – Chull Shin, D. (2008): *How East Asians View Democracy.* Columbia University Press, 2008
- Zuckerman, A. S. – Kotler-Berkowitz, L. A. – Swaine, L. A. (1998): Anchoring Political Preferences: The Structural Bases of Stable Electoral Decisions and Political Attitudes in Britain. *European Journal of Political Research* 33 (3): 285–321.